

Ukázky ze vzpomínkové prózy Jaromíry Kolářové
Divný čas, divná láska (nakladatelství BVD, 2006):

Hospodářská krize a její následný fašismus zahnal do jednoho stáda lidí, kteří by se na jedné lodi jaktěživi nesečkali. Chudí, kteří vzhlíželi s nadějí k zemi sovětů, intelektuálové, kteří se nemohli smířit s faktem ničení potravin v hladovějícím světě a konečně bohatí židé, ohrožení norimberskými zákony.

Sovětský svaz jsme milovali asi jako vzdálenou hvězdu, která pro nás vyšle koráb v čase ohrožení. Jezdily tam sice delegace komunistů i nestraníků, ovšem delegace se v žádné zemi nepouštějí na zadní dvorek. Komunisté ze stranické kázně o nedostatcích pomlčeli, nestraníci byli z takových poměrů, že byli nadšeni tím, že tu člověk dostane práci a jídlo v závodní jídelně. Ve třicátých letech to nebylo málo.

Moje teta se zúčastnila delegace v roce 1936, dělala „děldop“, čili dopisovatelku bez nároku na honorář v Rozsévačce. Tento časopis pro komunistické ženy byl skromný ve srovnání s Hvězdou a Listem paní a dívek, ale vydobyl si určité místo právě díky příspěvkům obyčejných lidí.

Tehdy mě teta seznámila se známou komunistickou novinářkou Jožkou Jabůrkovou. Tato žena byla přibližně ve věku mé matky, ke mně jako ke studentce byla poněkud nedůvěřivá. Nepatřila k lidem, co otvírají srdce na potkání, ale neuzavírala se mým příspěvkům. Bylo mi sedmnáct a zajímala jsem se o hodně věcí, ale politika to rozhodně nebyla. Bylo to spíše sociální cítění a hlavně zoufalá touha po lásce. A to nebylo zrovna téma pro Rozsévačku. Jožka Jabůrková na mne svou prostotou i zdrženlivostí udělala hluboký dojem, jako dítě jsem vycítila, že nepředstírá své přesvědčení. O mnoho desítek let později jsem o ní psala scénář filmu Zastihla mě noc, z materiálů jsem pochopila její úsilí prožít život bez kompromisu. Její velikost byla v tom, že mnohokrát v životě měla možnost volby žít pro sebe, nebo pro jiné, vždy si vyvolila druhou možnost a skončila svůj život v bunkru koncentračního tábora Ravensbrück. Chtěla o tomto táboře napsat román, postavit do protikladu krásu krajiny a měnící se

oblohu, kterou pozorovala při nekonečných apelech, s trpkými osudy žen. Ještě máme oblohu, říkala si v nejtěžších chvílích a pak jí i tu oblohu vzali. Kdykoli jedu kolem Klamovky, kde stál kdysi její pomník, zatrne ve mně. Po „sametové“ revoluci jej potírali červenou barvou jako krví a nakonec odstranili, jak už je naším národním zvykem. Teta ostatně za svých pár reportáží a přednášek o SSSR také zaplatila hlavou, byla sřata v únoru 1945. Četník, který ji udal, spáchal pár měsíců poté sebevraždu – jak bych si přála, aby to byla zkazka z daleké krajiny lovců lebek a ne naše historie.

V rodině uhodilo tam, kde jsme to čekali, v Suchdole u tety Mařenky. Československá policie předala gestapu seznamy komunistů a tak hned po 15. březnu 1939 nastalo velké zatýkání. Tehdy uvízli v síti funkcionáři, jako byla Jožka Jabůrková, lidé na útěku jako Zápotocký, Dolanský, řadové členy, jako byl strýc Láda, gestapáci postrašili a propustili. Tehdy ještě předstírali dodržování zákona, že nikdo není souzen za své minulé přesvědčení nebo skutky, teprve v protektorátu bude stíháno jakékoli provinění proti reichu.

Ale v Suchdole nastalo nové zatýkání, neboť stranická organizace tam pracovala dál, strýc byl včas varován a přešel do ilegality. Zatím se zdálo, že ho nikdo nehledá. Mělo to důsledky spíš ekonomické, přišel o potravinové lístky i šatenky, teta šila za pár korun nebo trochu aprovizace. Stáňa byl ještě malý, nejmladší z mých bratranců a sestřenic, všichni jsme ho měli rádi, a všem šel na nervy svou svéhlavostí. Měl svůj charakter a nedal se k ničemu donutit, moje máma měla vždycky po jeho návštěvě migrénu. Když se mu řeklo, aby seděl, začal přímo lítat, když dostal jídlo, odmítl je, vydržel nejíst celý den. Vzala jsem ho ven, kde se choval normálně, pokud ho ovšem teta nenapomenula, aby dával pozor na auta. Vběhl pod každé, ovšem spolehlivě odhadl bezpečnou vzdálenost.

Ještě dnes si vzpomínám, jak jsem ho vzala do kina na americkou Sněhurku a sedm trpaslíků, všechny děti tajily dech, když Sněhurka bloudila v lese, jen Standa se hlasitě smál.

„Vždyť je blbá,“ řekl na mé výčitky, „bojí se v lese větví a zvířátek.“

V pěti letech u něho propukla chorea, ještě za první republiky se strýc z politických důvodů schovával a policajti v noci vtrhli do bytu, probudili dítě a ptali se na otce. Strýc se pak raději přihlásil a odseděl si měsíc nebo dva.

Dítě se zmítalo v postýlce, lidově se nemoci říká tanec svatého Víta, ale nekoordinované pohyby připomínaly spíš pád na horkou plotnu. Tehdy mi bylo šestnáct, byla jsem zvyklá na bráškovu tiché utrpení, ale tahle nemoc mi naháněla děs. A tak teta Mařenka uklidňovala mě, místo abych jí pomohla.

Standa se nikdy zcela neuzdravil, měl tiky, které se stupňovaly v kritických situacích. A život ho nikterak nešetřil.

Teď mu bylo jedenáct, začal chodit do reálky a učil se mlčet. V nové škole se s nikým nespřátelil, dojížděl ze Suchdola sám a uzavíral se do sebe. Dělal spojku, nosil tátovi na různá místa jídlo a čisté prádlo. Uzavíral se do sebe, pokud nám šla dřív na nervy jeho neposednost, rozčilovala nás jeho zdánlivá netečnost ještě víc.

Pro tátu je dovoz aprovizace bez problémů, ale uvolí se jen nerad, nemá obchodního ducha. A práce, kterou tu může nabídnout, si venkované příliš necení, zavede jim elektřinu do baráku i do chlíva a dostane půl kila sádla. Raději berou peníze nebo drahé věci a ještě se musí člověk doprošovat.

Není divu, tresty za šmelinu jsou drastické, smrt nebo koncentrák, ale šmelí všichni a všichni poslouchají cizí rozhlas, i když u přijímačů byly úředně vykuchány krátké vlny.

Jen jednou se vydala za šmelinou i naše máma s tetou Mařenkou, získaly vyškvařené sádlo pěkně ztuhlé a daly si je pod svetr. Bylo to v zimě, jely celou cestu na plošině, aby se sádlo nerozehřálo. Maminka byla hubená, tak ani nebudila pozornost, ale baculatá teta Mařenka měla tak obrovské vnady, že se na ni chodili mužští z celého vlaku dívat. Přišly domů zcela otřesené a navíc nachlazené z průvanu.

Teta Mařenka šila za pár brambor, za hlávkou zelí, za pytlík mouky. Z malých přídělů na lístky musila ještě živit manžela, který se schovával před gestapem.

Teta Mařenka (samostatná kapitola v knize)

V létě roku 1943 jsem jela na dovolenou do Modlíkova, teta byla obchodnice a dala se s ní vyjednat úplata za pobyt, což v Hříšních strýček nedovolil. A mně bylo trapné vzít si v této době něco zadarmo.

Vzala jsem s sebou Standu, bylo mu dvanáct a měl pořád hlad. Jedna sestřenka se vdala, už byla z domu, druhá se naučila v hospodě vařit a zvládala to dokonale. Dodnes vzpomínám na její taštičky plněné brusinkami a polité smetanou, měla hroznou legraci, že mi tohle obyčejné jídlo tak chutná.

Za protektorátu sice byly zaplombovány odstředivky a mléko se musilo odvádět, ale vždycky nějaké zbylo a smetana se sbírala v krajáči jako za starých časů.

Jako vždycky stály na okně pětilitrové sklenice s borůvkovou a brusinkovou marmeládou, ale Standa je rychle vyprazdňoval. Měl rád sladké a v krámě byl cukr na lístky a do něj volný přístup z kuchyně.

Když jsme odjížděli s aprovizací draze zaplacenou, zavolala mě teta do chléva, rozhlédla se, aby nás nikdo neslyšel.

„Víš, moc tě rádi uvidíme, přijed', kdy chceš, jen Standu už nevoz.“

„Ale proč?“

„To já ti nemůžu říct.“

Bylo mi to líto, kluk neměl lehké dětství, čtrnáct dní čistého vzduchu a slušného jídla by mu prospělo.

Ještě jsem se tajně zeptala sestřenky.

„To já ti neřeknu. Nemůžu a ani nechci.“

Nikdy jsem se nedověděla, co se stalo. Asi neodolal cukru, jednou jsem ho přistihla s hrstí kostek. Sama jsem byla malý jedlík a neuměla jsem si představit hlad rostoucího kluka. Nabízela jsem tetě víc peněz, ale nechtěla je, měla své obchodní zásady.

Po čase mi teta Mařenka se smíchem řekla, že si Standa postěžoval, že mi v Modlíkově podstrojovali, já jedla chleba s másličkem, a on jen s marmeládou.

„Ale to není pravda, každý dostal jeden krajíc s máslem, jenže mě jeden stačil, ale jemu ne, tak si vzal ty druhé s marmeládou.“

Mrzelo mě to, všechno jsem platila a ještě mi nasadili psí hlavu. Bylo mi líto, že to Standa takhle vnímal, byl ještě dítě a pocit křivdy si nevymyslí, prožíval jej, i když neoprávněně.

O rok později jsem jela sama, netroufla jsem si vzít ho s sebou. Začalo poslední válečné léto, konec trápení se zdál na dosah.

Vzhledem ke „zkracování fronty“ byly v protektorátu zakázány veškeré zábavy, smích byl na indexu, stejně tak divadlo i tanec. Ale venkovská mládež se nevzdávala, tančilo se ve stodolách, na špejcharech, kde se dalo.

Měla jsem ráda venkovské tancovačky, chlapci byli slušní, holku z Prahy si drželi daleko od těla, a voněli jádrovým mýdlem stejně jako podlaha.

Ve špejchaře musil být zatemněn každý vikýř, nohy zvedaly prach i osiny, byla jsem na té tajné tancovačce jednou, a málem jsem se zadusila. Proč jsme pro takový nesmysl riskovali život, je mi dosud záhadou. Ale byla v tom zřejmě nejen touha zatancovat si, ale dokázat sám sobě, že se zákazy nedáme zdeptat a že na nás Němci prostě nemají.

Zpátky jsme šli dvě hodiny lesem, byla bezměsíčná, zatažená noc, to jsem se teprv začala bát. Přes cestu byl tu a tam prokopán uchozený povrch, aby při silném dešti voda měla překážku a vsákla se v lese a nevalila se přímo jako potok. Toto chytré zařízení našich předků bylo ve tmě jako pasti, hup a byli jsme v blátě po kolena.

A v jednom tom příkopu navždy uvízl můj kramflíček, zbytek cesty jsem došla bosa.

Měla jsem s sebou jen ty jedny střevičky a sestřenky měly menší nohy, vypůjčila jsem si boty od jedné kamarádky, byly pohodlné, ale příšerné. A já měla v Havlíčkově, tehdy Německém Brodě schůzku s Vildou.

Ale ráno přijel táta. Snažil se tvářit bezstarostně, znala jsem ho, už předem jsem se připravila na zlou zprávu.

„Máma?“

Zavrtěl hlavou. A pak se zřítilo nebe. Gestapo zatklo mou sestřenicí Růženku, tetu Mařku i třináctiletého Standu.

Teta Růžena měla obě své děti z domu, syna v Mauthausenu a dceru na gestapu v bývalém Petschkově paláci – v Pečkárně. Později říkala, že jí zachránila rozum jen malá Jaruška, nevlastní vnučka, která se za války narodila. Obě děti se jí po válce vrátily, ale to jsme teď ještě nemohli vědět.

Stáli jsme s tátou na dvorku a obvyklé zvuky byly neskutečné, z jiného světa.

„Standa je ještě malý, všechno z něho dostanou.“

„Ne,“ řekl táta, „on je paličatý, ten se jen zatvrdí.“

Představit si tetu Mařenku se synem v rukou gestapa bylo nad moje síly.

„Co nevidět bude konec války,“ řekl táta. „Musím zas hned zpátky.“

„Pojedu s tebou.“

„To nemá cenu, doma stejně nic nepořídíš.“

Věděla jsem to. Svět kolem mne získal zpět své barvy, ale ty už nebyly pro mne. Normální lidský život se mi vzdálil, stal se nedostupný. Celá léta mě pronásleduje stejný sen, jsem v úzké štole, odkud nemohu vylézt, jen malým otvorem vidím zářivé rostliny, zvířata, slunce, lidi...

Ten sen mne prostoupil v bdělém stavu, bylo to mučivé, nemohla jsem se probudit.

Teta brečela, vyčítala si, že nevezala Standu na prázdniny, vymlouvali jsme jí pocit viny. Záviděla jsem jí, že se může aspoň vyplakat.

Táta odjel a já se vytratila na své oblíbené místo u Ronova, kdysi tu stával hrad, který podle pověsti dobyl Žižka, zůstal tu náznak zdí a kotlina po vodním příkopě, bývalo tu lezavě chladno i v nejteplejším létě, obrovské listy devětsilů pokrývaly vlhkou zem, černé bezy tu teprve se zpožděním kvetly a jejich vůně byla jako narkóza. Seděla jsem v té zelené džungli a změnila se v rostlinu, toužila jsem si přisvojit její prostý a přímý život, vyklíčit, vyrůst, vykvést a odevzdat svá semena zemi, z nich vyklíčit, vyrůst, vykvést a tak do nekonečna.

Ale do zeleně se mi vtíralo poslední setkání s tetou Mařenkou, šla jsem navečer k řece na trávu pro králíky, poblíž vorové propusti seděla se svým „rozvedeným“ mužem, konspirativně jsem je přešla, ale teta mě zavolala, že už se rozloučili.

Strýc odcházel, dívala se za ním.

„Já jsem ti tak šťastná, že mám takového muže,“ řekla zamyšleně, „když vidím ty ostatní chlapy, chlastají, chodí za ženskými, já měla štěstí.“

Sledovala jsem nahrbenou postavu, vybavila si jeho vznětlivou povahu, hlasitou řeč, jejich věčnou bídu, maličký bubínek, který nerozmrazil jinovatku na zdech, věčný nedostatek, bramboračku a v neděli koňskou sekanou, již teta pojmenovala suchdolský jelen, tu bídu, která trvala celá léta. Strýc nikde nevydržel, hned buntoval stávku a první vyletěl, nakonec se uchytil u švagra a naučil se malovat pokoje, ačkoli byl vyučený modelář. Ale charakter projevoval i tady, vymaloval podle svého a ještě vyčetl zákaznici špatný vkus. Strýc zmizel za obzorem a mně se chtělo zároveň brečet i smát, hergot, copak tohle je štěstí? A co je potom neštěstí, ježíšmárjajósef. A teď je i tohle ubohé štěstí v čudu.

Sedím umrtvena pachem bezových květů, civím do zeleně, pod těmi okrovými listy tuším slizkou žoužel a na pažích mám husí kůži.

Do Brodu jsem jela, Vilda přijel dokonce s květinami, já ho hned zmrazila svou zprávou. Chodili jsme po nábřeží, já se musila vymluvit, on se mlčky stále díval dolů.

„Zatím nemůžeš dělat nic.“

Jeho bratr i švagr byli v káznici v Německu, Vildovi se podařilo podplatit strážného a dát se na chvíli s vězni zavřít. Ale oba jsme věděli, že oproti gestapu je káznice nedělní procházka.

Smutně a mlčky jsme se procházeli, až jsem vyhrkla:

„Nekoukej mi pořád na nohy, ztratila jsem kramflek a musela jsem si půjčit střevíce. Jsou strašné, co?“

„Příšerné!“

Zasmála jsem se. A lekla jsem se, ten smích patřil někomu úplně jinému. Potom jsme se ubytovali v hotelu a vytvořili si na chvíli domov.

Bylo to zvláštní, v jednom okamžiku jsem měla dojem, že je někdo za dveřmi a prudce jsem je otevřela. Muž málem upadl, buď to byl úchyl, nebo gestapák. Mlčela jsem a zamkla.

Milování mělo pachut' hřbitova, snažili jsme se všemožně pohroužit se sami do sebe a vyloučit skutečnost, snad se nám to i na zlomek času podařilo, ale denní světlo odhalilo otevřené hroby.

Když jsem se vrátila domů, byl už Standa u nás. Po týdnu ho pustili prostě na ulici. Běžel rovnou k nám. Pro moji mámu to byla svým způsobem záchrana, musila se o něho postarat.

Moc nemluvil, tvrdil, že ho nebili, ale při výslechu na něho mířili revolverem. Při zatýkání mu dali látku přes obličej, že nic neviděl a vedli ho v poutech. S matkou se už na gestapu neviděl. Rozčilením se vrátila jeho chorea, trhal hlavou, obličej se mu neustále měnil, jak jím zmítaly záškuby nervů. Svým způsobem mu to pomohlo, ve škole se naučil dost německy a rozuměl, jak si jeho vyšetřovatelé říkali, že je postižený a zřejmě úplně blbý.

Byt byl zapečetěn a Standa neměl své školní věci ani šaty, prostě nic. Teď na konci války už ani za výklady nebylo skoro nic, dřevěná houpačka, strojově pletené dámské vložky (dala se z nich po obarvení ušít zimní čepice), pár dřeváků, zřejmě se v těch dobách zrodila amatérská vynalézavost našich lidí.

Ale teď jsme stáli před problémem, jak Standu vybavit, a já přišla na geniální myšlenku, že požádám na gestapu o klíč od tetina bytu. Bylo to dost šílené, ale je dost možné, že nám to zachránilo život. Snad jsme je přesvědčili, že s politikou nemáme nic společného. Po letech je to těžké odhadnout a hlavně sdělit, jakou neskutečnou hrůzu vyzařoval ten barák, bývalý palác.

Vilda sehnal odznak s hákovým křížem, připíchl si jej v postranní ulici na klopu a svou vídeňskou němčinou vysvětlil vrátnému, co chceme. A pak se rychle vytratil.

Vyděsilo mě, jak snadno se před námi otevřely dveře. V tu chvíli jsem věděla, že jsem sama vlezla do peřejí a že se z nich musím sama dostat. Předsevzala jsem si, že pozdravím Heil Hitler!, ale dostala jsem ze sebe jen dobrý den.

A neohlížejíc se na možnou jazykovou bariéru, spustila jsem česky, že chlapec má zapečetěný byt, kde má všechny věci a že stejně nemůže bydlet sám, že ho necháme u nás, ale aspoň školní knihy a oblečení kdyby si mohl vzít.

Gestapák mluvil česky stejně dobře jako já a poslal chlapce na chodbu, aby tam počkal. Jeho docela přívětivý výraz náhle ztvrdl, otázka se mi utáhla jako laso kolem krku.

„Vy znáte jeho otce?“

„Ano, je to můj strýc.“

„A kdy jste ho naposled viděla?“

„To už je dávno, on opustil rodinu asi před čtyřmi lety, teta se s ním rozvedla.“

„On je v ilegalitě z politických důvodů.“

Mávla jsem rukou.

„Ale to je taková politika v hospodě u piva,“ řekla jsem pohrdavě a v duchu prosila strýčka za odpuštění, v životě se alkoholu netkl. A na pivo ani neměl.

Gestapák mi to nežral, to jsem vycítila.

„My ho hledáme hlavně jako svědka, dost ho potřebujeme.“

To jsem mu zas nesežrala já.

„Kdybyste ho náhodou viděla, tak mu to řekněte.“

„Samozřejmě.“

Poodešel, nechal mě sedět a bavil se s kolegou. Německy. Patrně předpokládal, že mu rozumím, bylo to trochu divadlo. Jen jsem nechápala důvod. Vyměňovali si názor, zda bylo rozumné zatknout manželky, znala jsem je všechny, snažila jsem se tvářit zcela neúčastně. Ale duši jsem měla scvrklou jako uschlý hrášek.

„Vy můžete jít, chlapce přivezem.“

Standa seděl, nervy mu pracovaly, dělal mimovolně tak strašné obličejy, že jsem měla strach ještě větší. Třeba ti dobráci vezmou jeho ksichtění osobně.

Dovlekla jsem se domů, je to vždycky tak divné, že se okolí nezměnilo, čekáme, že se kvůli našemu vlastnímu rozpoložení zatmí slunce nebo spadnou domy.

Standa byl dřív doma než já, směl si vzít všechny své věci, dokonce i peřinu a skládací postel.

„Tam ti byl smrad v tom bytě, zůstalo tam pár vajíček, co maminka dostala za šití.“

„A vyhodil jsi je aspoň?“

„Ne. Oni pořád šnel, šnel. Jo a kdybych viděl tátu, tak jim to mám říct, oni mu prý nic neudělají, jen ho potřebují jako svědka.“

Zasmáli jsme se.

Skoro každý den stál ráno u přívozu z Holešovic do Karlína gestapák, který se Standy ptal, jestli neviděl tatínka, že od něho potřebují jen něco vědět a hned ho zase pustí.

To jsme ještě nevěděli, že gestapák chodí i za každým z nás a vrtalo nám hlavou, proč se najednou po tak dlouhé době rozhodli strýce chytit. Vysvětlovali jsme si to po svém, asi je pro gestapáky příjemnější sledovat lidi než se dát zabít na frontě.

Za pár dní se časně ráno ozval zvonek. Vtrhli dovnitř, pootvírali skříně i dveře tak rychle, že jsme se nezmohli ani na slovo. Pak se teprve legitimovali a zeptali se, jestli se tu nacházel strýc.

Ne, odpověděli jsme svorně a s nepředstíraným údivem. Musili bychom být opravdu na hlavu padlí, abychom ho v téhle situaci skrývali.

Jak pozotvírali dveře, utekl náš králík Záchodák a hopsal po síni.

A tu jeden z těch gestapáků řekl s nostalgickou něhou v hlase: „Králíček.“ A docela dětsky se usmál.

Strašně mě to rozhodilo, rozražené dveře, namířené pistole a králíček. Že neřekl aspoň Kaninchen. Ne, králíček.

A jako králíčky by nás vzal za zadní a bouchl do týla.

Odjeli a za chvíli přiběhla Věrka, Standova sestřenice, asi desetiletá dcerka strýcova mladšího bratra.

„Bylo u vás gestapo?“

„Jo, ale radši běž domů, třeba nás sledují.“

Teprve po válce jsme se dověděli, že gestapáci měli akci perfektně připravenou, ve stejnou hodinu zkontrolovali veškeré příbuzné, dokonce i ty, s nimiž jsme se dávno nestýkali a kteří strýce ani neznali.

Strýce začali intenzivně hledat zřejmě omylem, domnívali se, že je ve spojení s někým, komu se říkalo Velký Josef. Tento člověk měl zastřelit gestapáka. Strýc se tomu po válce sám podívil, vůbec se s touto přezdívkou za své ilegality neseťkal.

V roce 1964 se pokusil Krajský výbor KSČ v Ostravě zachytit na magnetofonu vyprávění účastníků protinacistického odboje, pokud jsou ještě v dobrém stavu a slouží jim paměť. Uplynulo právě devatenáct let od konce války a rozhlas i televize měly připravit pořady k dvacátému výročí. Dost mě to chytlo, zalíbil se mi případ partyzánky Tamary, která pronikla až do srdce ostravského gestapa. Zvala jsem si pamětníky jednoho po druhém a čím víc mluvili, tím jsem byla zmatenější. Jejich vyprávění se diametrálně rozcházelo, jeden dokazoval, že Tamara byla skutečná gestapačka, druhý tvrdil opak, nakonec jsem celou tu spoustu materiálu zahodila. Netroufala jsem si rozhodnout se pro jednu verzi, pravda byla hluboko zasutá. Bylo to inspirativní, to jistě, ale pro román, ne pro historii.

Při rozhovorech jsem narazila na jednoho partyzána, byl to teď asi padesátiletý, inteligentní a rozumný pán. A mezi řečí se zmínil o onom fantomu, zvaném Velký Josef. Sám dostal úkol ho zabít, vetřel se nějak podivně do oddílu a vzbudil podezření, že pracuje pro gestapo.

„Ale určitě jste to nevěděli?“

„Ne. Ale to bylo v době, kdy jsme se stáhli ze Slovenska a nevěřili jsme si ani navzájem. Kdo se vzdálil od oddílu, byl zastřelen. Víte, válka je válka, a nedá se nahlížet našima dnešními očima. A nedá se soudit.“

Myslím si, že přezdívkou možná používalo víc lidí, byla tak obyčejná a nevyvaldávavá. Jak a proč to bylo, to se už nikdy nedovím.

Četla jsem později o odboji v Suchdole, jsem přesvědčena, že si s vyslechnutím pamětníků dala historička Hájková hodně práce, ale že to ve

skutečnosti bylo úplně jinak. Mluví totiž jen živí, jen ti, co přežili, a mrtví jenom mlčí. Pravda je jen s mrtvými a je mrtvá, zemřela s nimi.

Maminka mě jako obvykle překvapila, nebezpečí jí dodalo nové síly. Sebrala se natolik, že nosila tetě na Pankrác čisté prádlo a jídlo. Strýcův bratr byl pekař, v pekárně upekl zvlášť výživný chleba, který se napohled nelišil od našeho.

Tehdy už se do chleba dávaly fazole a bůhvíco, první den byl mazlavý a druhý den ztvrdl, říkalo se, že je nejlepší pochoutka namazat si dnešní chleba na včerejší.

Hitlerovská vojska ustupovala na všech frontách, ale nevzdávala se. Itálie se přidala ke spojencům, ale němečtí parašutisté osvobodili Mussoliniho, který měl ještě své věrné v Římě, ve Florencii a v jiných městech. Bojovalo se všude, na pevnině, na moři, ve vzduchu.

Ve srovnání se zeměmi, kde probíhaly boje a padaly bomby, byla u nás idyla. Gestapo stále zatýkalo, ale existovalo mnoho rodin, jichž se válka přímo nedotkla. Ale každý měl strach, že se ho dotknout může. Všichni jsme byli zahráni v malém domku a kolem dokola se blýskalo a hřmělo. Ten domek měl jen doškovou střechu bez hromosvodu a my čekali to švihnutí bičem, jaké vydá blesk před tím, než nás ohluší hrom. A takto jsme se krčili a očekávali ránu od září 1938 do května 1945. V téhle nepřetržité úzkosti narůstaly kořeny nenávisti k Němcům.

Na počátku září byla zavřena divadla, dokonce i Národní. Herci byli „totálně nasazeni“. Krátce předtím bylo zas velké zatýkání. A v polovině listopadu byl první nálet angloamerických letadel na Prahu. Bylo to jen několik bomb, holešovické elektrárny se nedotkly, jen poškodily pár domků. Ale začali jsme brát sirény, které se rozeznávaly při každém přeletu letadel, vážněji, běhat do krytů se stalo samozřejmostí.

V Celetné ulici, v domě starém tři sta let, byly obrovské klenuté sklepy, chyběly tu jen sudy bílého a červeného vína. Nálada byla pod psa, ohrožovali nás nejen nepřátelé, ale i spojenci.

Máma přišla smutná, tetu přeložili do Řep, nemohla jí odevzdat ani vyprané prádlo, ani jídlo. Extra upečený bochník chleba ležel na kredenci, nikdo jsme se

ho nedokázali dotknout. Až ho snědl Standa, měla jsem mu to trochu za zlé, ale chápala jsem ho, měl pořád hlad. Máma a já jsme byli malí jedlíci, táta se snažil ovládnout, pokud nepřišly na stůl buchtu nebo vdolky nebo lívance.

Máma usoudila, že bych s těma dvěma mužskými umřela hlady a zavedla přísná opatření, každý dostal svůj přiděl pečiva. A tak přišel táta, hele, Jardo, nepůjčila bys mi buchtu, a zas přišel Standa, Jaruško, puč mi dva lívance, dopadlo to stejně jako dřív.

„Ale po válce mi to vrátíš,“ smála jsem se, ale už jsem tomu „po válce“ ani nevěřila.

Teta poslala moták, doručila nám ho neznámá stará paní, moc jsme jí nevěřili, ale písmo bylo Mařenčino. Oznamovala nám, že má soud pátého ledna, že čeká rozsudek smrti a že nás prosí, aby nikdo nechodil k soudu, i kdyby nás tam pustili, že má slabé srdce a nesnesla by pohled na nikoho z nás. Dívejte se na nebe, psala, celý Velký vůz je plný stejných lidí jako já, umíráme za váš lepší život.

Bylo to strašné, zdálo se mi, že Vánoce se Standou prostě nesnesu. Na Štědrý den jsme dostali volno a poslední den jsme v práci uspořádali mejdan, bylo málo jídla a mnoho alkoholu, od tesařské borovičky přes moravskou slivovici až ke sladkým likérům. Mně zachutnala světluška a v té příšerné náladě jsem se příšerně opila. Od té doby zezelenám, jen zahlédnu alkohol zelené barvy.

Mejdan skončil v okamžiku, kdy náš zřízenec, který byl z nás nejstarší, vypil na ex půllitr borovičky, pohlédl na nás, chytil se ubrusu na velkém stole, strhl všechny láhve, sklenky a talířky na zem a uhnízdil se pod stolem.

Nebylo lehké se odebrat domů, Evu její manžel vždy opřel o zeď a podržel jí kožíšek, ale než jí tam mohl strčit paže, byla už opět na zemi. Sám nestál příliš pevně, ale přece jen se mu podařilo s naší pomocí ji obléknout. V tramvaji rozverně všem cestujícím shazovala klobouky a čepice, tak raději vystoupil a vlekl ji z nábřeží přes Letenské sady až do Dejvic.

Mne se ujal pan účetní, do tramvají si se mnou netroufal, v jedné ruce nesl tašku a pichlavý vánoční smrček a druhou rukou zvládal mne z Celetné ulice až k Libeňskému mostu. Byl z té cesty zmožený ještě po svátcích.

Nejhůř dopadl náš milý „táta“, než jsme odešli, vzbudili jsme ho, kupodivu se probral, slíbil, že za všemi zamkne, jen si sbalí věci. Koupil dort, což bylo výhodné, za ústřížek na jednu housku bylo pět kousků od cukráře. Stromek se mu koupit nepodařilo, jen větvičky.

Bylo zvláštní, že se na okamžik vytrhl z opilství a mluvil docela rozumně. Ale po našem odchodu ho alkohol opět přemohl, i když byl zvyklý. Jak říkal, „držku v louži“ míval každou sobotu.

„Probudila mě siréna,“ vyprávěl po svátcích, „řvala jako kráva a já si nemoh vzpomenout, jestli je to konec náletu nebo začátek. Ležím na zemi, na sobě chvojí, říkám si, kde to jsem, třeba jsem už mrtvej. Tak ze sebe to chvojí sundávám, tma jak v pytli, šmakám, co to mám pod hlavou, a on to ten dort. A zima jak v psinci, zabalil jsem se do koberce a spal jsem dál..“

Mně kupodivu alkohol pomohl přenést se přes sváteční čas, byl to nejsmutnější Štědrý večer od doby, kdy umíral bratr, rodiče byli s ním v nemocnici a já ve čtrnácti byla doma úplně sama.

Sedli jsme si ke svátečnímu stolu a nikdo ze sebe nemohl vypravit ani slovo, dokonce jsme před Standou uhýbali pohledy. Ale neudrželi jsme se, všem nám kapaly slzy do polévky, jen jsme každý koukali na talíř a mlčeli a v tom velkém zármutku jsme byli také každý sám.

Teta byla odsouzena k smrti, jak předpokládala. Zdůvodnění bylo prosté, dala svému rozvedenému manželovi, který nebyl policejně přihlášen, dvakrát chleba. A navíc byla „fanatická komunistka“, i když fanatismus se k ní nehodil. Obvykle od rozsudku k popravě uplynuly tři měsíce, počítali jsme na prstech, únor, březen, duben, na jaře musí válka skončit. Ale jisti jsme si nebyli, rozhodla jsem se pro advokáta. Musil to být Němec a nacista.

Už ani nevím, jak jsem ho našla, mluvil dobře česky, byl vstřícný, poměrně mladý. Poradil mi, že jediná možnost je žádost o milost přímo Hitlerovi.

Radila jsem se s příbuznými. Byli proti, Mařenka by určitě nesouhlasila s prosbou o milost. Věděla jsem to, byla jsem si tím jista. Ale rozhodla jsem se, ať se mnou teta třeba do smrti nepromluví, jen když zůstane naživu.

„A máte peníze?“ zeptal se pan tajemník, můj nadřízený.

„To nemám.“

„Dejte mu zatím tohle.“

Sáhl do úřední kasy a dal mi asi osm tisíc.

„Mám něco podepsat?“

Mávl rukou. Mezi svými a úředními penězi moc nerozlišoval.

Byl to hodný člověk, pozorný manžel, pečlivý otec a proutník k pohledání. Byl mladý a fešný, ale žádný dobyvatel, když žena sama před ním nepadla naznak, nikterak se nenamáhal a nic si nedovolil. A v ženách si nevybíral, jen ochutnával ovoce spíš ze zvědavosti než z hladu. A na svou zvědavost brzy po válce zemřel.

Odnesla jsem advokátovi peníze.

„Bude to těžké, slečno, vaše teta byla fanatická komunistka. Je to ve spisech.“

Měla jsem dojem, že jsem u výsledku.

„Ale to je nějaký omyl, ona se o politiku nezajímala. Ani na to neměla kdy.“

Nevypadal příliš přesvědčeně a mně bylo z té lži nanic. Vždyť tu jedním proti Mařenčině vůli a beru na sebe břímě, které neunesu.

V dětství jsem se dlouho smiřovala s tím, že táta v ruských legiích zahrabal trikoloru do země, když zůstal zraněn na bojišti, a vydával se za ruského vojáka, jinak by byl oběšen. Zdála se mi to příliš vysoká cena za život. To jsem byla malá holka, teď jsem dospělá a mám stejné pochybnosti. Ale proč by člověk nemohl lhát nepříteli, když by ho bez výčitek svědomí zabil. Proč?

„Proč právě k tobě náležím, ty výspo proudem omývaná...“ ptá se Josef Hora. A jiný básník S. K. Neumann si posteskuje: „Loužičko česká, jak tě nenávidím...“

Proč jsem se narodila v zemi obklíčené cizím živlem, proč se naši dávní předkové usadili v téhle pasti, z níž není úniku?

Ani jsem se s žádostí o milost nesvěřila Standovi, byl v mých očích přece jen ještě dítě. Dost jsem se mu věnovala, učila jsem se s ním, prohlížela jsem si s ním umělecké publikace, v neděli si s ním vyšla do muzea. Někdy v polovině války se ozvaly mé biologické hodiny, začala jsem nesmírně toužit po dítěti. Byla to zoufalá a nesplnitelná touha a prožívala jsem ji mučivě a nenormálně. Vystála jsem hodiny poblíž dětských hřišť, kolem kolotočů a vybírala si tam dítě, rozčilovaly mě ženské, co na děti ječely nebo je dokonce fackovaly, hrála jsem v loutkovém divadle, uváděla jsem čekající dětské návštěvníky, některé jsem znala jménem. Byla jsem šťastná, když se na mne věšely, ty děti byly i moje naděje, ačkoli byly cizí. Jenže cizí děti neexistují, všechny děti jsou naše. Známi měli malého chlapce, nechodil ještě do školy, byl drobounký, ale rozumu měl za dva dospělé, rodiče mi ho rádi svěřili, přilnul ke mně, chápala jsem jeho nechutenství, za války tak vzácné.

A teď jsem přenesla své mateřské pudy na Standu, nebylo to snadné, pubertální výrostek má k roztomilému děťátku dost daleko. Byl od mala svěhlavý, ale teď byl nepřístupný a netečný, nemluvil ani o tátovi ani o mámě, jako by je vymazal z paměti.

Advokát vymohl u tety návštěvu pro jednu osobu, ale plnoletou. Standa tedy k matce nesměl, snad to bylo pro oba lepší. Dala jsem se s ním vyfotografovat, chtěla jsem tím tetě naznačit, že není sám, že jsem s ním, ochrannitelsky jsem ho objala kolem ramen.

Když jsem se dovolovala v práci, dal mi pan tajemník všecko, co u sebe měl k jídlu, salám, krásná jablka, Eva čekala dítě, ale cpala mi svou svačinu do tašky, tenkrát jsme všichni drželi spolu.

Poprvé jsem vkročila do komplexu pankrácké věznice, nemám orientaci, ale navedli mě na správné místo, neustále mě někdo provázel. Dostala jsem cedulku s tetiným jménem, přes celou plochu byl nakreslen kříž. Toto znamení bylo klíčem pro všechny dveře.

Byl začátek února, ale do místnosti, kde jsem stála, svítilo slunce. Teta vešla v průvodu starého dozorce, uklidil se stranou. Nebyly tu židle, obě jsme musely stát.

Teta se nezměnila, jen byla opředená pavučinami, všechno na ní bylo šedé, šaty, vlasy, obličej, její dětská tvář se pokryla sotva postižitelnými vráskami. Bylo jí pětáctýřicet a vypadala jako zestárlé dítě, oblečené do starých, opraných hadrů. Měla v ruce síťovku s prádlem a nějakými šaty.

„To vem domů, to já už nepotřebuju.“

„Osmdesát kilometrů od Ostravy,“ odpověděla jsem tiše.

„Já vím. My tu víme všechno. Ale to jsou těšínská jablíčka.“

Pak jsem jí vyprávěla o Standovi, dala jsem jí fotografii.

Dozorce nic nenamítal.

Pohled na dítě jí vzal klid, ale ovládla se.

„Pozdravuj ho. Všecky pozdravuj.“

Dozorce se přišoural, že musíme skončit.

Zeptala jsem se, jestli jí mohu dát jídlo.

„Verboten.“

„Aspoň jedno jablko.“

Zavrtěl hlavou.

„Verboten.“

V jeho hlase bylo cítit účast a zahanbení. Snad chtěl naznačit, že by to rád povolil, kdyby mohl.

„To nevádí,“ řekla teta, „já tu všechno mám. A byla jsem v Řepích, to bylo jako sanatorium.“

Na prchavý okamžik se objevil její starý úsměv. Neměli jsme to v rodině ve zvyku, ale objala jsem ji a políbila na tvář.

Odcházela, ohlédla se a v tom okamžiku jsem si byla jistá, že se už nikdy nesetkáme. Všimla jsem si, že jí na tváři ulpěla skvrna po mé rtěnce.

Rozběhla jsem se k ní, setřela ji, bylo to spíš pohlazení.

„Postarám se o Standu, vždycky.“

Tento slib jsem nesplnila a dodnes toho lituji. Na mém místě by asi každý jednal tak, jak jsem jednala já, vždyť Standa se po válce docela samozřejmě vrátil ke svému otci, který zázrakem přežil, ale stejně si to vyčítám.

Ani nevím, jak jsem se dostala z věznice ven, jen mi utkvělo v paměti, že zvenku u vězeňské zdi stály maminky s kočárky a vystavovaly tvářičky dětí zimnímu slunci. Bavily se o hloupostech a za zdí odsekávala sekera hlavy českých odbojářů. Bylo to absurdní a normální. V té chvíli jsem jimi pohrdala, a zároveň zatoužila být jednou z nich a bavit se o kašičkách a mrkvičkách.

Až mě zastavila paní a zeptala se, kde jsem sehnala ta krásná jablka.

„Jablka? Jaká jablka?“

A tvářila jsem se asi tak nepřičetně, že se neznámá raději vytratila.

Hodila jsem dárky pro tetu do síťovky s jejím prádlem, trochu jsem je přikryla. A křížovala jsem Prahu, musela jsem tu hrůzu rozchodit a hlavně jsem se nemohla hned setkat se Standou ani s mámou, pořád jsem měla před očima tu propustku, na niž vrátný načrtl perem kříž. Ten kříž, jímž byl už napřed přeškrtnut člověk.

Od prvního svržení bomb u holešovické elektrárny už uplynulo dost času a my přestali sirénám věnovat pozornost. Občas střílela na letadla protiletectká obrana, zvaná po česku flaky.

14. února jsem si právě ohřívala knedlíky se zelím, míchala jsem je v kastrůlku na vařiči, když vtrhl do kanceláře Vilda a zařval: „Do krytu! Padají bomby!“

„To jsou jen klaky,“ řekla jsem pokojně.

Zařval znovu a já se poohlédla k oknu a zahlédla jsem, jak letadlo klade vajíčka a ta se snášejí šikmo jako déšť. A rázem jsem byla ve sklepě, ta zrádná vajíčka pořád na sítnici.

Sklep byl tak hluboký, že jsme slyšeli jen hřmění. Netrvalo dlouho, ale následky byly hrozné. Bylo poledne a lidé se většinou neobtěžovali do krytů. Bomby dopadaly v pruhu od Příkop přes Vinohrady až do Radlic. Později se říkalo, že si spojenečtí letci spletli Prahu s Drážďanami, v každém případě byly zasaženy jen civilní cíle. Kromě obytných domů byl poškozen klášter Emauzy a Palackého most.

Sirény odhoukaly, pan tajemník se šel podívat ven. Byl zvědavý nejen v sexu. Vrátil se brzy, bílý jako papír.

Loknul si borovičky.

„Hned tady kousek leželi dva mrtví. Té krve kolem. Žena měla vidět plíce a srdce.“

Napil se.

A za chvíli se ozvalo z jeho otevřené kanceláře zakvílení. Eva i já jsme vstaly ze židle.

„A ještě ke všemu mi dá manželka rajskou omáčku! Vždyť je to jako ta krev.“

„Dejte to sem,“ řekla Eva klidně, „tedy jestli to nechcete.“

Jen zaúpěl. Zato Eva si spokojeně pomlaskávala.

„Má to dokonce s masem,“ řekla uznale, „je to blázen, krev je krev a omáčka je omáčka.“

Od té doby jsme v krytu trávili značnou část pracovní doby. A na ulicích se lidé při zvuku sirény hnali do veřejných krytů jak splašení. Já taky.

Jednoho únorového rána jsem otevřela noviny a jako vždy prvně mi oči zabloudily k výčtu popravených. Strnula jsem, bylo tam jméno tety Mařky. A za chvíli mi volal do práce její švagr.

„To musí být omyl,“ řekla jsem, „to není možné, vždyť mě advokát ujišťoval, že jde všechno dobře a neuplynuly ještě tři měsíce...“

Smluvili jsme si schůzku před advokátní kanceláří, nahoru jsem šla sama a ten zrzek se usmíval od ucha k uchu, žoviálně mi potřásl rukou.

„Tak už máte po starosti.“

Hrozně jsem si přála ho zabít, ne zastřelit, ale škrtnit ho vlastníma rukama, i když viníci byli úplně jinde.

„Je to pravda, bohužel,“ řekla jsem dole strýci.

Zezelenal, bála jsem se, že se složí.

Uvědomila jsem si, že máme v zádech každý svého gestapáka. A nebylo dobré stýkat se s „rozvedeným“ příbuzným. Ale koneckonců to už bylo stejně jedno.

Rozešli jsme se, šla jsem z Jungmannova náměstí domů přes Příkopy, ale představa tetiny useknuté hlavy mě stále silněji pohlcovala, stydla mi krev a měnila se v led, chlad se šířil od srdce a ochromil mi ruce a nohy.

Sedla jsem si na chodník a přála jsem si tu umřít, abych nemusela mluvit s maminkou, abych nemusela sdělit tu strašnou zvěst Standovi. Ale věděla jsem, že musím, zvedla jsem se a jako stroj postupovala k domovu.

Přišla jsem k nejlepšímu, právě od nás odcházela paní, která nám doručila moták. Třímala noviny a v jejím výrazu se mísilo zadostiučinění s krutou zvědavostí.

Maminka měla hysterický záchvat, svou nejmladší sestru měla nejraději ze všech sourozenců.

Spustila se jí proudem krev z nosu, rozmazávala ji po sobě a křičela: „Oni ji zabili, zabili ji, oni ji zabili.“

„Musíš se ovládnout, mami. Máš tu Standu, přestaň! Aspoň kvůli Standovi.“

Ano, Standa byl už doma, bohužel. Uhnul před mým dotykem i před mýma očima. Nepromluvil ani slovo. Máma se uklidnila, vzpamatovala se a šla do koupelny. Utřela jsem krev na zemi.

Standa s námi nepromluvil dlouho, snad měsíc. Ráno vstal, šel normálně do školy, vrátil se, sedl si na stoličku a z kousků dřeva stavěl a boural domečky. Někdy si vzal králíka a hladil ho. Uhýbal před námi pohledem, nedokázali jsme se k němu přiblížit.

Asi za čtrnáct dní přišel tetin poslední dopis, napsaný před popravou. Její charakteristické baculaté písmo bez hran, které tak vyjadřovalo její pohodovou povahu, bylo podivně změněné, ztratilo své jisté tahy. Zavřela jsem se do pokoje a teprve teď jsem se vybrečela.

Někdy, když se v noci dívám na oblohu a objeví se hvězdy Velkého vozu, vzpomenu si na tetu Mařenku. Ani ohromné rozměry souhvězdí by nestačily na miliony padlých „za lepší příští“, obětovali své životy jen proto, aby bohatí byli stále bohatší a chudí chudší. Do té doby, než člověk, nejlítější a nejkrutější šelma, zničí svou planetu.

Standa měl v pololetí nevalné vysvědčení, na otázku, co škola, jen pokrčil rameny a odvrátil oči. Stále ještě nemluvil, jen utrousil, že na něho u přívozu zas čekal gestapák a ptal se na otce.

O strýcovi jsme teď opravdu nevěděli, Standa ani nemusil lhát.

Vypravila jsem se do školy, přijala mě třídní, kultivovaná dáma, upravená a svrchovaná.

„Propadne z několika předmětů, neučí se, neodpovídá na otázky, je úplně jiný, straní se spolužáků.“

„Ale paní profesorko, on musí být jiný. O otci neví a matku mu popravili, už od ledna byla odsouzena k smrti, on to všechno prožívá sám.“

Paní profesorka si mě přísně změřila, jako bych ji urazila sprostým slovem.

„Pokud se nezlepší, propadne u mne z obou předmětů, u ostatních kolegů na tom není o nic lépe.“

Ten výrostek, zmítaný choreou a uhýbající očima, jí byl zřejmě nesympatický, dokonce jsem měla dojem, že se štítí i mne jako bacilonosiče.

Se Standou jsem se pokoušela probrat učivo, nevzpíral se, četl se mnou, ale jeho mysl bloudila bůhví kde. Bylo by mi tehdy milejší, kdyby zařval a poslal mě někam, než ta netečnost.

Hned po válce si ho strýc Láda vyzvedl, ale ani on ve škole neuspěl. Byli ochotni dát Standovi čtyřky, když odejde, končila mu školní docházka. Později vystudoval bez problémů techniku, ani se nic nestalo, jen je mi dodnes nepochopitelné, že se v profesorském sboru nenašel nikdo, kdo by povzbudil těžce zkoušené a nemocné dítě.

I mne tetina tragická smrt zasáhla, ukolébala jsem svůj strach vírou, že brzy bude po válce, a žádné znamení mě neupozornilo na takový konec.

Upadala jsem do jakési apatie, přestala jsem psát a bylo mi už lhostejné, kde je fronta, odcházela jsem od rádia, nechtěla jsem slyšet ani Londýn ani Moskvu, bylo pozdě, bylo už příliš pozdě.

Vybral: PhDr. Vladimír Kolár, 2015